

Współczesne funkcjonowanie nauczycieli szkół podstawowych na przykładzie badań porównawczych przeprowadzonych na terenie południowej Polski (województwo podkarpackie i małopolskie) oraz północnych (Sárospatak) i południowych Węgier (Kaposvári)

Łucja Reczek-Zymróz

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku

lucja.reczek@gmail.com

Abstrakt: W tekście artykułu dokonano analizy funkcjonowania nauczycieli w współczesnej szkole podstawowej. Szczegółowemu opracowaniu poddano znaczenie nauczyciela w edukacji dzieci, jego kompetencje, pożądane cechy osobowe oraz role pełnione w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Scharakteryzowano czynniki warunkujące pozycję nauczycieli w społeczeństwie. Artykuł zawiera część teoretyczną oraz analizę wyników badań przeprowadzonych wśród 100 nauczycieli polskich z województwa małopolskiego i podkarpackiego oraz 96 z północnych (Sárospatak) i południowych Węgier (Kaposvári). Analiza wyników badań została dokonana z uwzględnieniem stażu pracy oraz sprawowania funkcji wychowawcy klasy.

Słowa kluczowe: cechy osobowe, kompetencje, nauczyciel, uczeń, wychowawca

Wprowadzenie

Nauczyciel i dziecko to osoby nierozzerwalnie ze sobą złączone. W toku dziejów, a szczególnie dziejów współczesnych, daje się słyszeć głosy o malejącej roli nauczyciela, o zmierzchu postaci nauczyciela jako mistrza, opiekuna, doradcy i przewodnika. Praktyka szkolna i badania naukowe wskazują jednak na błędy takiego rozumowania. W dalszym ciągu ogromną rolę w procesie edukacji dzieci odgrywa

postać nauczyciela-wychowawcy, który swoją osobowością, wiedzą i kompetencjami kształtuje charaktery młodego pokolenia. Nauczycielem powinien

zostać tylko ten, kto znajduje szczęście w przyczynianiu się do duchowego i psychicznego wzrostu innych ludzi, kto tyle ma w sobie czystej młodości, że ani ciężar przeżytych lat, ani życiowa dojrzałość, ani mozół codziennej pracy nie potrafią w nim zasypać tryskającego źródła niewzruszonej wiary w zwycięską moc ogólnoludzkich ponadczasowych wartości (Kerschensteiner, 1970, s. 87).

Nauczyciel to człowiek, który wskazuje drogi poznania, uczy jak pokochać wiedzę, kształtuje postawę moralną; to osoba, którą cieszą sukcesy podopiecznych. Nauczanie i wychowanie są misją, którą powinien podjąć dobry człowiek, gdyż

w żadnym zawodzie człowiek nie ma tak wielkiego znaczenia jak w zawodzie nauczycielskim. Architekt może być złym człowiekiem i zbudować dom ładny i wygodny; inżynier, który przebił tunel, przeprowadził wielkie drogi, pobudował wielkie mosty – mógł być człowiekiem lichym. Już mniej to jest możliwe u lekarza [...]. A już nauczyciel – zły człowiek jest sprzecznością w samym określeniu, niemożliwością. Nauczyciel taki może tego lub innego nauczyć, rzeczy oderwanych, przypadkowych, ale pozostanie uczniowi obcym, w życiu jego żadnego wpływu nie odegra (Dawid, 1961, s. 162).

Dobroć nauczyciela nie jest naiwna ani pobłażliwa, nie może zakłamywać prawdy, nie przeszkadza w adekwatnej ocenie. Dobroć taka stanowi podstawę uczciwości i szacunku wychowawcy do wychowanków i nie pozwala cofnąć życzliwości wobec niego nawet jeśli nie sprostał oczekiwaniom swego nauczyciela (Niemiec, 2010).

Nauczyciel – to nadal brzmi dumnie

Powinnością nauczyciela jest uświadomienie sobie, kim jest i jaki jest, jakie są jego wartości i przekonania, co uważa za słuszne, a co za naganne. Jeżeli nie zna samego siebie, to nie może świadomie i odpowiedzialnie wpływać na osobowość innych i zmierzać do celu, którego nie zna (Nowak, 2011), tym bardziej że we współczesnym świecie ma sporą konkurencję w postaci m.in. środków masowego przekazu, postępu technologicznego. Poza tym dość powszechny upadek autorytetów nie służy wykonywaniu tego zawodu, dlatego nauczyciele mają szczególnie trudne zadania zawodowe, które wymagają podejmowania nowych wyzwań, polegających m.in. na poszukiwaniu oraz tworzeniu wiedzy, zastępowaniu postawy dominacji postawą empatii, dialogu, negocjacji, otwieraniu się na zmiany społeczne i edukacyjne ludzi (Banach, 2008a).

Przygotowanie do pełnienia funkcji nauczyciela obejmuje predyspozycje psychofizyczne dotyczące stałych indywidualnych w dziedzinie stosunków interpersonalnych: tolerancji, podatności i emisyjności, oraz w zakresie cech osobowych:

przetwarzalności, odtwarzalności i talentu. Nauczyciel powinien być człowiekiem o dużej przetwarzalności i odtwarzalności oraz wysokim stopniu tolerancji i małej podatności. Wskazany jest również talent, szczególnie pedagogiczny, i emisyjność zerowa, sprzyja to bowiem wpajaniu uczniom zamiłowania do porządku, pilności i posłuszeństwa (Wilsz, 2009).

Struktury kompetencji można opisać w trzech wymiarach: wiedzy, umiejętności oraz osobowych uwarunkowań działalności człowieka. Bez wszystkich tych elementów kompetencja rozumiana jest jednowymiarowo (Sajdak, 2010). Najważniejszym efektem ujęcia kompetencyjnego kwalifikacji nauczycielskich jest uświadomienie sobie, jak bardzo zróżnicowane jest myślenie o pracy pedagogicznej i sprawstwie zawodowym, jak różne właściwości przypisuje się działaniom mającym świadczyć o profesjonalizmie nauczycieli (Kwiatkowska, 2008). Są to zarówno kompetencje startowe (wiedza humanistyczna, kultura osobista, sprawność intelektualna), jak i kluczowe (realizacja kompleksowych zdań, samodzielność, kreatywność w doborze metod nauczania, tworzenia własnych koncepcji programowych) (Czerska, 2010).

Szybkie zmiany cechujące współczesność powodują przekształcanie się tożsamości nauczycieli w kierunku ich autonomii i wskazują na potrzebę kształtowania u nauczycieli umiejętności określania i rozwiązywania różnorodnych sytuacji edukacyjnych i problemowych (Kwiatkowska, 2008). Także diagnozowanie i terapia pedagogiczna, współpraca z rodziną i środowiskiem lokalnym, umiejętność organizowania i doskonalenia pracy własnej, a także planowania własnego rozwoju zawodowego, stanowią nieodzowny element pracy współczesnego nauczyciela (Banach, 2008b). Wiedza zdobyta w trakcie studiów ma być fundamentem dalszego rozwoju naukowego. W miarę nabywania doświadczenia nauczyciele muszą modyfikować organizację procesu nauczania i wychowania, co wymaga ciągłego kształcenia i doskonalenia (Szuflik, Pękala, 2000).

Nauczyciel jako potencjalny autorytet stanowi drogowskaz, jest przewodnikiem na drodze młodego człowieka, który w porównaniu z dorosłym jest wolny od wielu stereotypów myślowych, uprzedzeń, trudnych układów międzyludzkich, ale jednocześnie jest bezbronny (Łobocki, 2002).

Od nowoczesnego nauczyciela wymaga się dziś, by wiązał w całość pełnienie wielu ról m.in. profesjonalisty, jednostki twórczej, innowacyjnej. Efektywne pełnienie tych ról wymaga mistrza, zawód nauczyciela bowiem to nie tylko rzemiosło, lecz przede wszystkim sztuka (Palka, 2003).

Zarys koncepcji badań

Poszukiwania badawcze autorki stanowią fragment szerszych badań poświęconych współczesnemu funkcjonowaniu nauczycieli szkół podstawowych. Badania

zostały przeprowadzone na terenie województwa małopolskiego i podkarpackiego w 2015 roku oraz północnych (Sárosatak) i południowych Węgrzech (Kaposvári) w 2016 roku wśród nauczycieli. Podjęta problematyka uwzględnia próbę odpowiedzi na pytania: jaką wagę przydają nauczyciele polscy i węgierscy zawodowi, który pełnią? Co stanowi o znaczeniu nauczyciela w zawodzie? Jakie cechy osobowe i kompetencje zawodowe są kluczowe dla nauczycieli szkół podstawowych? Jakie role pełnią najczęściej nauczyciele polscy i węgierscy szkół podstawowych? Jakie czynniki decydują o efektywności ich działań?

Badaniami objęto 100 nauczycieli z Polski i 96 z Węgier. Metodą, jaką zastosowano w badaniach, był sondaż diagnostyczny, w obrębie którego wykorzystano technikę ankiety i wywiadu.

Analiza wyników badań

Znaczenie nauczyciela w procesie dydaktyczno-wychowawczym we współczesnej szkole stanowi przedmiot wielu dyskusji. Na to, jak sami zainteresowani oceniają tę sytuację, wskazują uzyskane wyniki badań. Zdecydowana większość respondentów z obu krajów (polscy nauczyciele – 85%, węgierscy – 79,1%) uważa, że ich rola w procesie wychowania i kształcenia nadal jest bardzo duża – szczególnie polscy respondenci mają tę świadomość – a mniejszość wskazuje, że duża. Zmienna niezależna, jaką jest wykształcenie, nie wpływa w obu grupach na uzyskane wyniki badań. W przypadku polskich ankietowanych staż pracy także nie odgrywa istotnego czynnika, u węgierskich ankietowanych zaś przedstawione opinie reprezentowane są głównie przez nauczycieli ze stażem pracy od 6 do 20 lat.

Kolejne zagadnienie dotyczyło czynników wpływających na postrzeganie roli społecznej nauczyciela. Według obu grup respondentów osobowość jest najistotniejsza (polscy nauczyciele – 80%, węgierscy – 78,1%). Stosunkowo mało znaczący jest staż pracy w zawodzie (polscy nauczyciele – 26%, węgierscy – 25%). Zaplecze materialne nie stanowi o pozycji nauczyciela według badanych przedstawicieli populacji nauczycieli z obu krajów (polscy nauczyciele – 10%, węgierscy – 9,3%) oraz wiek życia (polscy nauczyciele – 5%, węgierscy – 7,2%). Istotne dysproporcje wystąpiły przy ocenie roli wykształcenia i pozycji społecznej przypisanej temu zawodowi. Zdaniem polskich respondentów wykształcenie stanowi istotny element postrzegania nauczyciela przez społeczeństwo; w opiniach węgierskich ankietowanych natomiast ten czynnik jest marginalny (polscy nauczyciele – 50%, węgierscy – 5,2%). Wyżej natomiast w hierarchii społecznej postrzegany jest zawód nauczyciela na Węgrzech, cieszy się on większym poważaniem aniżeli w Polsce (polscy nauczyciele – 10%, węgierscy – 41,6%), mimo iż nie jest on poparty zapleczem finansowym. Wykształcenie i staż pracy w ocenie nauczycieli z obu krajów

nie decydowały znacząco o wynikach badań. Sprawowanie formalnej funkcji wychowawcy nie wpłynęło znacząco na poglądy respondentów.

Analizując czynniki warunkujące efektywność pracy dydaktyczno-wychowawczej, nauczyciele szkół podstawowych z obu krajów wskazywali współpracę z rodzicami jako element, który znacząco przyczynia się do sukcesów w ich pracy (polscy nauczyciele – 67%, węgierscy – 68,7%). Wysokie wartościowanie otrzymały także korzystne warunki materialne, jakie mają polscy i węgierscy respondenci (polscy nauczyciele – 52%, węgierscy – 63,5%). Dodatkowo Węgrzy mają nieliczne klasy, które ułatwiają prowadzenie zajęć, polscy nauczyciele natomiast narzekają na zbyt dużą liczbę uczniów i utrudnienia z tego wynikające (małe klasy: polscy nauczyciele – 26%, węgierscy nauczyciele – 84,3%). Populacja węgierskich respondentów także mniej narzeka na przygotowanie do pracy, które zyskała na studiach, w porównaniu z polską grupą ankietowanych (polscy nauczyciele – 16%, węgierscy – 37,5%). Znaczne dysproporcje w opiniach dotyczą również pomocy świadczonej przez specjalistów (polscy nauczyciele – 40%; węgierscy – 20,8%), która ułatwia pracę polskim nauczycielom bardziej niż ma to miejsce na Węgrzech. Zdyscyplinowanie uczniów chwala sobie Węgrzy, a Polacy mają z tym poważny problem (polscy nauczyciele – 12%, węgierscy – 68,7%). Obie grupy nie mają dużych możliwości uczestniczenia w bezpłatnych szkoleniach, które dają możliwość doskonalenia zawodowego. Warto natomiast zauważyć, że Węgrzy mogą liczyć na wsparcie innych nauczycieli ze szkoły, czego nie mogą zbyt często oczekiwać nauczyciele polscy (polscy nauczyciele – 29%, węgierscy – 55,2%).

Najbardziej cenione przez wszystkich respondentów kompetencje to: umiejętność indywidualnego podejścia do uczniów – otwarcia na jego potrzeby (polscy nauczyciele – 69%, węgierscy – 69,7%), motywowania do pracy. Wiedza merytoryczna i metodyczna zyskuje większe uznanie u węgierskich ankietowanych (polscy nauczyciele – 50%, węgierscy – 67,7%). Zarówno umiejętność współpracy z dziećmi oraz rodziną (polscy nauczyciele – 57%, węgierscy – 66,6%), jak i poczucie godności osobistej (polscy nauczyciele – 60%, węgierscy – 56,2%) są w podobnym stopniu istotne w obu krajach. Ankietowani nie cenią sobie natomiast autentyczności w postępowaniu. Istotne dysproporcje dotyczą umiejętności negocjacji (polscy nauczyciele – 16%, węgierscy – 42,7%), które według polskich nauczycieli nie stanowią o sukcesach pedagogicznych, dla węgierskich zaś są umiejętnością, która bardzo przydaje się w pracy z dziećmi. Wykształcenie respondentów nie wpływa na wyniki uzyskanych badań, chociaż warto zauważyć, że umiejętność współpracy podkreślali głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym zawodowym; szacunek do siebie oraz świadomość praw i obowiązków natomiast – nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim. Zarówno staż pracy, jak i sprawowanie funkcji wychowawcy po raz kolejny nie rzutuje na preferencje badanych nauczycieli z Polski oraz Węgier.

Cechy osobowe sprzyjające pracy nauczyciela w szkole podstawowej to w opiniach polskich ankietowanych sprawiedliwość i obiektywizm (83%); według węgierskich ankietowanych natomiast – sumienność i pracowitość (77%), które to cechy stanowią o sukcesie edukacyjnym. Co do uprzejmości, kreatywności i wyrozumiałości – obie grupy populacji są zgodne i wysoko sobie cenią te przymioty. Największe rozbieżności w opiniach ankietowanych dotyczą empatii (polscy nauczyciele – 31%, węgierscy – 63,5%), konsekwencji (polscy nauczyciele – 57%, węgierscy – 21,8%), bezkompromisowości (polscy nauczyciele – 40%, węgierscy – 7,2%) i cierpliwości (polscy nauczyciele – 52%, węgierscy – 77%). Populacja polskich nauczycieli nie odnajduje w empatii i cierpliwości drogi do właściwych relacji między wychowawcami a uczniami, a konsekwencja i bezkompromisowość jest ceniona o wiele bardziej niż u Węgrów. Można zatem stwierdzić, że nauczyciele węgierscy są bardziej otwarci na potrzeby swoich uczniów, aniżeli ich polscy koledzy, którzy uznają, że w szkole bardziej przydaje się dyscyplina. Wymienione cechy osobowe wskazywali głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym zawodowym, a sprawowanie funkcji wychowawcy znacząco nie różnicowało wyników badań.

Role, które podejmują nauczyciele z obu krajów we współczesnej szkole podstawowej, ograniczają się głównie do tradycyjnej funkcji wychowawcy wspierającego rozwój dziecka (polscy nauczyciele – 59%, węgierscy – 71,8%) oraz w Polsce przewodnika po świecie wiedzy (46%), który na bieżąco uzupełnia zmieniające się informacje o świecie – wskazywali na tę rolę głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym zawodowym, a na Węgrzech – mistrza (59,3%), który z troską czuwa nad wychowankami. Przewodnikami i tłumaczami otaczającej dzieci rzeczywistości, wprowadzającymi wychowanków w świat wartości, częściej czują się węgierscy respondenci (37,5%), aniżeli polscy ankietowani (6%). Tradycyjna rola opiekuna, jak wynika z uzyskanych wyników badań, nie jest najważniejsza, lecz nadal zajmuje ważne miejsce. Bardziej współczesna rola facylitatora nie znalazła uznania wśród nauczycieli (na Węgrzech wskazywali ją głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym zawodowym); tradycyjna rola nauczyciela (adaptacyjny technik), który naucza, wykorzystując transmisyjną formę przekazu, także nie jest w kręgu zainteresowań badanych grup nauczycieli z obu krajów (polscy nauczyciele – 30%, węgierscy – 25%). Obca jest im także rola arbitra, który wie i rozstrzyga, uznając się za znawcę (polscy nauczyciele – 10%, węgierscy – 10,4%). Zarówno staż pracy, jak i sprawowanie formalnej funkcji wychowawcy wśród polskich i węgierskich ankietowanych nie odgrywały zasadniczej roli.

Podsumowanie

Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że nauczyciele szkół podstawowych z obu krajów wysoko oceniają swoją pozycję w procesie kształcenia i wychowania dzieci. Nie różnicują tego zasadniczo staż pracy, wykształcenie, a także formalne pełnienie funkcji wychowawcy klasy. Pozwala to wysnuć wniosek, że w przestrzeni edukacyjnej, a także wychowawczej, w dalszym ciągu – mimo postępu technologicznego i zmian społeczno-politycznych – nauczyciele stanowią ważny punkt odniesienia. Według obu grup respondentów osobowość to czynnik decydujący o pozycji nauczycieli. Stosunkowo mało znaczący okazał się staż pracy w zawodzie, zaplecze materialne oraz wiek życia. Wykształcenie stanowi istotny element postrzegania nauczycieli zdaniem polskich ankietowanych, zdaniem węgierskich zaś jest on marginalny. Może to stanowić o strukturze wykształcenia polskich i węgierskich nauczycieli. W Polsce istnieje silny nacisk (związany z wynagrodzeniem finansowym i pozycją zawodową) na doskonalenie zawodowe. Kompetencje, które najbardziej przydają się w pracy z dziećmi w szkole podstawowej, zdaniem ankietowanych obu grup, to indywidualne podejście do wychowanków oraz umiejętność motywowania ich do działania. Autentyczność w postępowaniu nie jest istotna, według obu badanych populacji; umiejętność negocjowania zaś cenią sobie Węgrzy. Cechy osobowe sprzyjające pracy nauczyciela w szkole podstawowej to w opiniach polskich ankietowanych sprawiedliwość i obiektywizm, według węgierskich ankietowanych natomiast to sumienność i pracowitość. Wysoko cenią sobie obie grupy uprzejmość, kreatywność i wyrozumiałość. Rozbieżności pojawiają się przy cierpliwości i empatii, która jest istotna dla węgierskich nauczycieli. Dla polskich pedagogów liczy się konsekwencja i bezkompromisowość, które mogą wynikać z potrzeby częstego dyscyplinowania uczniów.

Czynniki, które sprzyjają pracy nauczycieli z obu krajów, to współpraca z rodzicami oraz dobre warunki materialne pracy. Polscy nauczyciele utyskują na zbyt liczne klasy, brak wsparcia ze strony pozostałych nauczycieli oraz wskazują, że ich przygotowanie do pracy w okresie studiów nie było należyte. Brak bezpłatnych szkoleń to bólączka respondentów zarówno z Polski, jak i z Węgier. Role podejmowane przez nauczycieli we współczesnej szkole podstawowej ograniczają się głównie do tradycyjnej funkcji wychowawcy, w Polsce dodatkowo do przewodnika po świecie wiedzy, a na Węgrzech – mistrza. Tłumaczami otaczającej dzieci rzeczywistości częściej czują się węgierscy respondenci, rola arbitra jest obca obu grupom. Można zatem stwierdzić, że mimo wielu różnic, nauczyciele z obu krajów funkcjonują w podobnym kręgu kulturowym, który wyznacza ich działalność edukacyjną.

Bibliografia

- Banach, Cz. (2008a). Edukacja nauczycielska w Polsce wobec zadań reformy systemu edukacji. W: A. Karpińska (red.), *Tocząca się reforma edukacji w dialogu i perspektywie*. Białystok: Trans Humana.
- Banach, Cz. (2008b). Przygotowanie nauczyciela do realizacji zadań edukacji ustawicznej i funkcjonowania społeczeństwa wiedzy. W: J. Saran (red.), *Edukacja ustawiczna w dobie współczesnych przemian*. Lublin: Innovatio Press Wydaw. Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji.
- Czerska, B. (2010). Kompetencje komunikacyjne w kształceniu pedagogów – projekt zajęć. W: A. Sajdak, D. Skulicz (red.), *Paradygmaty akademickiego kształcenia pedagogów*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dawid, W. (1961). O duszy nauczycielstwa polskiego. W: W. Dawid, *Pisma pedagogiczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Kerschensteiner, J. (1970). *Pojęcie szkoły pracy; Podstawowy aksjomat procesu kształcenia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Kwiatkowska, H. (2005). *Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią*. Gdańsk: Gdańskie Wydaw. Psychologiczne.
- Kwiatkowska, H. (2008). *Pedeutologia*. Warszawa: Wydaw. Akademickie i Profesjonalne.
- Łobocki, M. (2002). *Wychowanie moralne w zarysie*. Kraków: Impuls.
- Niemiec, B. (2010). Pedagog – człowiek mądry, człowiek dobry. W: A. Sajdak, D. Skulicz (red.), *Paradygmaty akademickiego kształcenia pedagogów*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nowak, Z. (2011). Powinności nauczyciela. W: K. Gąsiorek (red.), *Z teorii i praktyki edukacji dziecka. Inspiracje dla nauczycieli przedszkoli i klas I–III szkoły podstawowej*. Kraków: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Palka, S. (2003). *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sajdak, A. (2010). Kształtowanie kompetencji dydaktycznych pedagogów. W: A. Sajdak, D. Skulicz (red.), *Paradygmaty akademickiego kształcenia pedagogów*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szufflik, W., Pękała, A. (red.) (2000). *Dziecko i sztuka*. Częstochowa: Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Wilsz, J. (2009). *Teoria pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy*. Kraków: Impuls.

Contemporary primary teachers' functioning based on the comparative research conducted in southern Poland (Podkarpackie and Małopolskie voivodships) and northern (Sárospatak) and southern Hungary (Kaposvári)

Abstract: In the text of the article the analysis of teachers' functioning in contemporary primary school was performed. The detailed study was devoted to teachers' importance in children education, their competencies, personal qualities and roles served in educational-pedagogical process. Determinants of teachers' position in society were also characterized. The article contains the theoretical part and the analysis of research results done among 100 Polish teachers from Małopolskie and Podkarpackie voivodships and 96 teachers from northern Sárospatak and southern Hungary (Kaposvári). The analysis of research results was conducted taking seniority and function of class tutor into account.

Keywords: class tutor, competencies, personal qualities, student, teacher